

JANCSÁK CSABA

A magyarországi hallgatói mozgalom bölcsőjénél – Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége, 1956

Egy társadalmi mozgalom természete

A társadalmi mozgalmak egyfajta tükörként funkcionálnak az össztársadalmi és politikai fejlődés esetében¹: többnyire a legégetőbb problémákból jönnek létre, és megjelenési formáik is az egészet, annak determinációs struktúráit és mechanizmusait tükrözik. A társadalmi mozgalmak a társadalmi tanulás, az innováció, a reform funkciójából vállalnak részt, és tanítanak, taníthatnak bennünket a társadalmi problémák megismerésére.

A társadalmi mozgalom csak a történelem ritka pillanataiban válhat a fejlődés igazi „motorjává”, formálójává. Lehet, hogy nem is igazán ezek a „mozgalmas” periódusok a fejlődés konstruktív pillanatai. A társadalmi mozgalmak történelmi szerepének van egy indirekt és talán egyértelműbben pozitív hatásmechanizmusa. A társadalmi mozgalmak, mintegy „katalizátor funkciót” ellátva, felvetnek olyan problémákat és megoldási módokat a politikai struktúrát illetően, amelyeket a politikai intézményrendszer átvállalhat és reformok révén intézményesíthet – ez viszont a kiváltó mozgalmak eltűnéséhez vagy intézményesítéséhez vezethet.

Mozgalmi célokra, elvekre épülő közösségi szerveződések történelmi szakaszuktól függően céljaikat, motivációjukat és fejlődésüket tekintve sajátos körét alkotják az informális közösségek tágabb halmazának. Legtöbb esetben ugyanis flexibilis szervezeti formában működő közösségekről van szó, amelyeknél maguk a célok, s így az érték-meghatározások is folyamatosan változ(hat)nak.

„Mert ilyen száz évben egyszer van. Száz évben egyszer van egy olyan pillanat, hogy két nap alatt meg tudsz mozgatni tömegeket, ezeket, és azt érzed, hogy mindenki egyetért veled, mindenki lelkes, mindenki jön mögötted. Ehhez az a helyzet kellett, az azt megelőző tíz éves kemény diktatúra. Az, hogy akkor még a II. világháború óta csak tíz év telt el, tehát nem voltak az agyak átmosva, mint aztán az azt követő három évtizedes Kádár-rendszerben. Akkor még mindenkiben élt valami, és amikor ez lángra kapott, akkor föllobbant és föllobbant. Ez magyarázza azt, hogy nemcsak mi, hanem egy héttel később 23-án ugyanez történik Budapesten. Egyszerűen mennek az emberek, senki nem tudja, senki nem vezeti őket, nincs vezető. A forradalomnak nincs vezetője.” (Kiss Tamás)²

Van azonban néhány érdekes, jól körülhatárolható pont, amely a kohézióját adja ezen csoportoknak.

¹ Szabó Máté: Társadalmi mozgalmak és politikai tiltakozás (Villányi úti könyvek, Politikatudományi sorozat 1998) E fejezet egy részlete Matiscsák Attilával írt tanulmányunkban is szerepel (A hallgatói mozgalom metamorfózisa – Centrumból a perifériára. Felsőoktatási Kutatóintézet, 2006, kézirat)

² http://www.mefesz.hu/mefesz.php?oldal=emlek&nev=kiss_tamas&p=7 2006.10.15. 16.12

Az egyik a mozgalom kialakulását generáló társadalmi probléma, illetve annak forrásaként, előidézőjeként identifikált másik csoport. Sok esetben a „másik csoport” meghatározása, a mozgalmi csoporttól, mint vonatkoztatási csoporttól való távolságának pragmatikus leírása és céljaik programszerű szétválasztása vezethet akár spontán jellegű mozgalom-hálózat kialakuláshoz, máskor azonban csupán egy adott érték (vagy közösségi érdek/érték képviselő) hiánya is elég hozzá.

„Csakis és kizárólag a DISZ, mint ifjúsági szövetség létezett, aminek mindenki kötelezően a tagja volt. Ez a DISZ-élet abból állt, hogy havonta egyszer a DISZ-titkár elmondott valami szentenciát a Szabad Népből, vagy valami brosúrát felolvasott.” (Kiss Tamás)³

Az ötvenes évek magyar felsőoktatásának társadalmi környezete

A felsőoktatás az autonómia teljes hiánya és a keretszámok központi szabályozása miatt egyrészt elszigetelődött a többi társadalmi alrendszerrel, másrészt képzése rövid távú (terv)gazdasági célokat szolgált.

1953-ban Nagy Imre kormányfővé való előlépése után a felsőoktatás hajszálvékony ereiben egyfajta erjedésszerű reformhangulat jelent meg, úgy vélték, hogy itt a lehetőség arra, hogy újra fejlődni képes és valóban eleven egyetemi szellemi élet létezzen Magyarországon. Erősítette ezt a nézetet az, hogy a kormányprogram ismertetésekor a miniszterelnök kimondta: „A fiatal, új értelmiség képzése terén oktatási rendszerünkben is megtalálható a túlzás.”⁴ A kormányprogram következményeként jelentek meg Erdey-Grúz Tibor oktatási miniszter 1953. december 18-án a rektoroknak-főigazgatóknak tartott értekezleten tartott beszédében azok a kérdések, melyeket az oktatók és hallgatók már régóta vártak és melyeket a hazai felsőoktatás ügyében a legégetőbb problémákként tartottak számon: »fokozatosan rá kell térni, az egyetemi tanítási és tanulási módszerek kialakítására, a hallgatóságnak önálló munkára, egyes kérdések elmélyült tanulmányozására való nevelésére, ... világosan kell látnunk, hogy tudományos alkotó munka nélkül nem lehet valóban egyetemi színvonalú oktatást biztosítani.«⁵

A Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Politikai Bizottsága 1953. december 23-i ülésén a fentebbi gondolatok alapján tárgyalta a felsőoktatás fejlesztésének kérdését, bár a centralizált irányítást fenntartották és az egyetemi autonómia visszaállítása sem történt meg. A változások azonban a felsőoktatás politikán belül a rektorok súlyának növekedését okozták. És bár az MDP Politikai Bizottsága a következő év február 10-én határozatban rendelkezett – a minőségi képzést előtérbe helyezendő – a középiskolás módszerek felszámolásáról az egyetemeken, néhány hónappal később, 1954 nyarától mégis a visszafejlesztés felé kanyarodott a felsőoktatás szekerének kormányrúdja.

„1953 és 1956 között mintegy 20%-al csökkent a felsőoktatás költségvetési támogatása”⁶ A racionalizálás természetes módon okozott depresszív tüneteket az egyetemi katedrákon. Ladányi Andor említi meg, hogy elterjedt a „MÁV köszönés”, „Még állásban vagyok.” Ladányi idézi az ELTE Párt VB jelentését is: „Az egyetemen mind

³ „Ötvenhatnak az a megismételhetetlen hangulata” – beszélgetés Kiss Tamás szegedi diákvezérrel. (Döbör András – Jancsák Csaba) Belvedere Meridionale, 2000/5-6, 52

⁴ Ladányi Andor: Felsőoktatási politika 1949-1958. Bp., Kossuth, 1986, 87

⁵ idézi: Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Története. [szerk. Szögi László] Bp., ELTE, 2003, 339 = Az ELTE története

⁶ Az ELTE története 341

tanári mind hallgatói vonalon nagyfokú politikai bizalmatlanság mutatkozik a felső vezetéssel szemben”.⁷

Az 1955. év tavaszán a nyitási politika a felsőoktatás esetében is visszafordult. „Az MDP KV március 2-4. közötti ülése a jobboldali elhajlásra hivatkozva vissza kívánt térni az 1953 június előtti politikához.”⁸ A visszarendeződési folyamat következménye volt az, hogy Erdey-Grúz oktatási miniszter a rektorokkal tartott értekezleten, 1955. április 8-án már ezt mondta: „A fő feladat... a tanulmányi fegyelem megszilárdítása, az ellenséges bomlasztó nézetek és terjesztői elleni ideológiai harc és emellett következetes és határozott adminisztratív intézkedések, ahol szükségesek. ... Élesebb levegőt kell bevinni az egyetemekre.”⁹

„Az 1953. júniusi határozat jobboldali eltorzítása az egyetemeken különösen éles formában jelentkezett és súlyos politikai helyzet kialakulásához vezetett. ... Támadást indítottak egyetempolitikánk legfontosabb eredményei – a kötött tanrend, a hallgatók szociális összetétele, a marxizmus-leninizmus, az orosz nyelv és a katonai ismeretek oktatása – a legnagyobb egyetemi létesítményeink ellen. Felélénkültek a nacionalista, sovinszta, irredenta, antiszemita nézetek, a parasztszármazású hallgatók körében helyenként életre kelt a narodnyik ideológia. ... Oktatóink egy része nem foglal nyíltan állást a Párt politikája mellett. Az elmúlt másfél év alatt a jobboldali elhajlás következtében a párttag professzorok és oktatók politikai aktivitása jelentősen csökkent. ... A fiatal tanszemélyzet magatartása és politikai fejlődése nem kielégítő. Nagy részük nem érdeklődik a marxizmus-leninizmus iránt. A burzsoá ideológia előretörését elősegítette a pártélet visszaesése is. Fiatal, többnyire kevés tapasztalattal rendelkező párttitkáraink nem egyenrangú partnerei az egyetemek állami vezetőinek. ... A Központi Vezetőség megállapítja, hogy az egyetemeken előállott tarthatatlan helyzetért az Oktatási Minisztérium és az egyetemek vezetői a felelősek. ... Megfelelő rendszabályokkal – beleértve adminisztratív intézkedéseket is – véget kell vetni a rothadt liberalizmusnak és biztosítani, hogy az egyetemeken a párt politikájának s a szocializmus építésének megfelelő munka folyjék. Felelőssé kell tenni az egyetemek vezetőit az egyetem politikai helyzetéért. ... Fokozatosan ki kell cserélni azokat az oktatókat, akik nem képesek az egyetemi hallgatók politikai nevelésére vagy a kellő színvonalú oktató-tudományos munka végzésére.” (Az MDP KV 1955. június 30-i határozata)¹⁰

Az „élesebb levegő” fuvallata érte el azt a tizenhét hallgatót, akiket 1955 tavaszán kizártak a magyarországi egyetemekről. A kizárási hullám folytatódott a következő, 1955/56. tanévben is. Az egész tanév során „200 hallgatót távolítottak el az egyetemekről.”¹¹ E hullám – azzal a fő céllal, hogy a munkás- és parasztszármazású oktatók aránya növekedjen – kezdett végigsöpörni az oktatói karokon is.

A kor ideológiája és oktatáspolitikája közös erőfeszítéseinek az ötvenes évek közepére sikerült elérni, hogy az egyetemekre és főiskolákra felvettek több mint 66%-a munkás- és

⁷ Ladányi 119

⁸ Az ELTE története 343

⁹ Ladányi 125-126

¹⁰ MOL M-KS 276 53/239 öe

¹¹ Az ELTE története 344

parasztszármazású legyen. Az értelmiségi szülők gyermekeinek jóval nehezebb volt bejutniuk a felsőoktatásba. 1955-ben a jelentkezők közel 69%-át nem vették fel.¹²

Az 1956 elejére a felsőoktatás aktorai (az oktatók, a nem oktató dolgozók, a hallgatók, a szülők, a szakmapolitika szereplői) számára nyilvánvalóvá vált, hogy a magyarországi felsőoktatás válságba került.

A válságot felismerve a különböző szakmai műhelyekben,¹³ később pedig párt, illetve állami szinten is megjelentek a felsőoktatás átalakításának szükségességére vonatkozó elképzelések. A hallgatóság az 1955/56-os tanév tavaszi félévében látványosan aktivizálódott. Az erjedés az őszi visszatéréskor kezdett megindulni.

„Egy pezsgés volt. Egy évvel korábban az véletlenül sem fordult elő, hogy az egyetemisták egymás között akár csak egy sarokban, vagy a diákszálló egy szobájában, vagy beszélgetés közben politikai kérdésekről váltottak volna egymással szót. Ez tabu volt. Egyszerűen nem merte senki megkockáztatni, hogy ha volt véleménye, akkor azt elmondja. 1956 szeptemberében már az egyértelműen érezhető volt, hogy valami változás előtt állunk. Valami történni fog, valami történik körülöttünk.” (Kiss Tamás)¹⁴

A folyamatok (és itt hangsúlyozni kell a Szovjetunió Kommunista Pártjának 1956. február 14-e és 25-e között tartott XX. Kongresszusán elhangzott Hruscsov-beszéd nyilvánosságra kerülésével¹⁵ kialakult hangulatot, a kommunizmus megjavíthatóságába vetett hit felerősödését) nyilvánvalóvá tették, hogy a rendszer megreformálása elodázhatatlan, ugyanakkor voltak, akik felismerték, hogy ez az átalakulás nem mehet végbe szerep- és értékváltás nélkül.

Jürgen Zinnecker-től tudjuk, hogy vannak pillanatok, amikor a fiatalok maguk fogalmazzák meg a mintáikat, ilyenkor a fiatalok értékorientációi, cselekvési mintái eltérnek a hagyományos normáktól.¹⁶ Ez az 1956-os hallgatói mozgalom, a MEFESZ létrejöttének alapja az tehát, hogy felértékelődött a nemzedéki-ifjúsági autonómia szerepe és ennek érlelő melegágyát a tapasztalati úton szerzett ismeretek az állam, a politikai rendszer működéséről, valamint az ideák és a valóság viszonyáról¹⁷, illetve az

¹² Pukánszky Béla - Németh András: Neveléstörténet. NK, 1996. (12.2. Az „ötvenes évek”) http://www.mefesz.hu/mefesz.php?oldal=korkep&nev=1956_kepzes

¹³ Pl. a DISZ Petőfi Kör, az ELTE Kolhoz Kör, és a szegedi József Attila Kör. Ld. még. Péter László: 1956 előtt, alatt, után. Szeged: Belvedere, 2006. A nyolcvanas években felújuló felsőoktatási kritikái és reform-vitákat és a társadalmi környezetet pedig Palovecz János: *Magyar felsőoktatás helyzete* Bp. OKI 1981. mutatja be.

¹⁴ „Ötvenhatnak az a megismételhetetlen hangulata” – beszélgetés Kiss Tamás szegedi diákvezérrel. (Döbör András – Jancsák Csaba) Belvedere Meridionale, 2000/5-6, 53

¹⁵ Ld. <http://www.mult-kor.hu/cikk.php?article=12916> és <http://hvg.hu/vilag/20060312grajewski.aspx> 2006.10.15. 23.12

¹⁶ Zinnecker J.: Fiatalok a társadalmi osztályok terében. Új gondolatok egy régi témához. In: *Civilizációs korszakváltás és ifjúság.* [szerk. Gábor Kálmán] Szeged, Szociológiai Műhely, 1993

¹⁷ „Nem mondanám ezt politikai irányvonalnak, inkább egyfajta érzelmi ráhangolódás, tehát az a fajta élményanyag, amiről az előbb beszéltem, hogy nem vesznek fel az egyetemre jeles érettségi ellenére, csak azért, mert az én apám és anyám tanító, tehát értelmiségi. Látom azt, hogy azok, akik úgymond a hatalom birtokosai – a munkások és parasztok –, még talán rosszabbul élnek vagy még nagyobb nyomorban, nagyobb elnyomásban. Nem is a nyomor itt a legérdekesebb dolog, mert hiszen háború után vagyunk, ebből következőleg bizonyos fokig természetszerű, hogy szegények az emberek. De milyen terror alatt élnek!” (Kiss Tamás) http://www.mefesz.hu/mefesz.php?oldal=emlek&nev=kiss_tamas&p=1 2006.10.15. 16.24

egyetemeken még hagyományosan meglévő Humboldt-i¹⁸ autonóm légkör alkották. Az egyetemi ifjúság 1956. október 16-án mintakövetőből mintaadóvá vált.

„Szükségünk van egy új szervezetre, amelyik kizárólag a mi sajátos érdekeinket védi. Erre más szervezet nem képes. A DISZ-ben nemcsak az egyetemi ifjúság problémái forognak szőnyegen. Amennyiben tehát például egy ifjúságügyi ügy nagyobb jelentőségű, a mi problémáinkat időben megelőzi. Mi ezt nem minden esetben várhatjuk meg, ha úgy érezzük, hogy sürgős az ügyünk. A DISZ-ben különben is megrendült a bizalom, az új szövetség jelentősége tehát világos.”
(MEFESZ SZMSZ 1/a indoklása)

1950-ben két szegedi felsőoktatási intézmény működött Szegeden, a Szegedi Tudományegyetem és a Pedagógiai Főiskola. A tudományegyetemet öt kar alkotta, a Jogi, Bölcsész, Természettudományi, Orvosi és Gyógyszerésztudományi Karok. Az orvosegyetem 1951-ben kivált, de politikai vezetését továbbra is az egyetemi pártszervezet látta el. A Gyógyszerésztudományi Kar pedig tulajdonképpen a TTK-hoz tartozott. A Pedagógiai Főiskola önálló intézmény volt, politikai vezetését azonban szintén az MDP Egyetemi és Főiskolai Végrehajtó Bizottsága (EPVB) tartotta a kezében.

Noha a mai szegedi felsőoktatási képzés két iránya, a zenetanárképzés és a védőnőképzés már az ötvenes években is jelen volt Szegeden, de középiskolai szintű végzettséget adott. Sőt éppen a MEFESZ 1956. október 20-i programjában szerepelt az, hogy „A zenei szakiskola főiskolai jellegének elismerését követeljük, a hallgatók számára rendes egyetemistákat megillető jogokat követelünk.” (9. pont), továbbá „A védőnőképző főiskolai jellegének elismertetése, és a hallgatók számára rendes főiskolásokat megillető jogokat” (10. pont)¹⁹

A MEFESZ szervezésének első lépései

Október 10-től Kiss Tamás és Lejtényi András magukban forgatták-tervezgették a DISZ-szel párhuzamosan működő, de az egyetemistákat-főiskolásokat képviselő, önálló és valóban alulról építkező szervezet létrehozásának gondolatát és lehetőségeit.

„...előzetesen a Virág cukrászdában kidolgoztunk mi (Lejtényi, Kiss és Tóth Imre – JCs.) egy ideiglenes szervezeti szabályzatot, mely kb. a következőket tartalmazta: érdekvédelmi szervezet (nevet nem adtunk még akkor neki), mely a hallgatók tanulmányi, szociális és kulturális problémáival foglalkozik. A DISZ mellett működne. Felépítése alulról jövő választásokkal lenne megalkotva. A legfelsőbb szerv az Egyetemi Diáktanács, ennek határozathozatali joga nem lett volna, csak végrehajtó szerv. Következő szerv lefelé kari tanácsok, évfolyam és

¹⁸ Az egyetemek a Tudomány várai. Ld. még Tóth Tamás: A napóleoni egyetemtől a humboldti egyetemig. Bp., PH, 2001 <http://www.fil.hu/tudrend/Tt/egy-kot/toth2.htm> 2006.10.15. 16.30 és Kozma Tamás: Kié az egyetem? Bp., ÚM, 2005,

¹⁹ Kiss Tamás: Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége – 1956, Szeged. [szerk. Jancsák Csaba] Szeged, Belvedere, 2002, 116

tanulmányi csoport megbízottak. Határozathozatali jog a diák nagygyűlésnek, kari gyűléseknek és évfolyamgyűléseknek lett volna.”²⁰

Mindeközben egy levél érkezett a budapesti bölcsészkarról Alaxa Helmut joghallgatónak, aki Lejtényivel és Kissel beszélte meg a levél²¹ tartalmát. A pesti bölcsészhallgatók az orosz nyelv fakultatívva tételéért sztrájkfelhívást tesznek közzé. Kiss és Lejtényi elhatározzák, hogy nemcsak a követeléseket bővítik majd ki speciális, a szegedi hallgatókat érintő követelésekkel, de a szervezet megalakítására is kísérletet tesznek.

Október 15-én délelőtt az egyetemi Diáklklubban elfogadták a szervezeti szabályzat-tervezetet és a „Diákszövetség” ideiglenes elnevezést is. Itt véglegesítették azt a javaslatot is, hogy az egyes karok 3-3 főt választanak, akik az úgynevezett 18-as bizottságban, a végleges SZMSZ-t és programot kidolgozó testületben képviselik a kari hallgatókat. Október 16-án a Bölcsészettudományi Kar Auditorium Maximumában zászlót bontott a MEFESZ.

„Ez egy zajos este volt. – mondta a vele készült interjúban nekünk Kiss Tamás – Bár akkor még néhányan, a Lejtényi, a Gönczöl, jómagam, a Tóth Imre, úgy egy hatan-nyolcan – a legagilisabb résztvevői ennek a csapatnak – vonultunk át valamelyik koleszba, azt hiszem. Megfogalmaztunk – a kis írógépen valaki leírta – egy „Csatlakozzatok!” című irást az ország összes egyetemistájához. Utána megállapítottuk, hogy mi megalapítottuk Szegeden a MEFESZ-t.”²²

„Diáktestvéreink! Mi, a Szegedi Tudományegyetem, a Szegedi Orvostudományegyetem, a Szegedi Pedagógiai Főiskola, a Szegedi Zenetanárképző hallgatói 1956. október 16-án létrehoztuk saját egyetemi ifjúsági szervezetünket a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetségét. Célunk a gondolat szabadsága, a Sztálin és Rákosi által ránk kényszerített szellemi iga lerázása. Meg akarjuk védeni sajátos egyetemi érdekeinket, szabadon akarunk haladni, fejlődni. A DISZ – tapasztalatunk szerint, melyet maga a DISZ Központi Vezetősége is beismer – elvesztette az ifjúság bizalmát, ezenkívül nagyon elmaradt fejlődésében a Párt mögött. Mi nem várhatjuk meg, amíg utoléri. Nem várhatunk, mert fejünkre ég a ház. Ezért a XX. Kongresszus szellemében egy új, a DISZ-től teljesen független ifjúsági szervezetet hoztunk létre, amely kizárólag a mai egyetemisták és főiskolások érdekeit képviseli. Mi szegediek megtettük az első lépést, felhívunk benneteket Csatlakozzatok! Terjesszük ki országos méretűvé a MEFESZ-t! Diáktestvér! Rólad is szó van, a Te érdekeid forognak kockán. Egységben az erő! Csatlakozz a MEFESZ-hez! Szeged, 1956. október 17. a szegedi MEFESZ”²³

²⁰ Tóth Imre vallomása. Szegedi Megyei Bíróság Büntetőperes iratai. Kiss Tamás és társainak pere. CSML B. 1249/1957 169

²¹ Péter László mutat rá, hogy először a Művelt Nép 1956. szeptember 2-i számában, Gáti Károly Az iskolának vagy az életnek? című cikkében vetette föl az orosz nyelv fakultatívva tételének követelményét. Miképpen Péter László felveti: lehetséges, hogy ezek a sorok ösztönözték „azokat a pesti bölcsészhallgatókat, akik október 10-én sztrájkfelhívást bocsátottak közre 22-ére: „Első lépésünket az orosz nyelv fakultatívva tételéért kell tennünk!” Ezt a levelet küldte el Román Károly pesti bölcsészhallgató szegedi barátjának, Alaksza Helmut joghallgatónak. Ő ezt mutatta meg évfolyamtársainak, Kiss Tamásnak és Lejtényi Andrásnak. (Péter László: Vita Gáti Károllyal. lobby@list.hungaria.org)

²² „Soha, sosem az Én került az előtérbe, hanem mindig a Mi” – interjú Kiss Tamással In: Kiss Tamás: Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége – 1956, Szeged. [Jegyz. Jancsák Csaba] Szeged, Belvedere, 2002, 138

²³ közli: Kiss Tamás: Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége 1956, Szeged, 2002, 178

Az ülés utáni teendők a kari MEFESZ szervezet megalakítása, a három kari képviselő megválasztása és a kari hallgatókat érintő programpontok megfogalmazása voltak. Jellegzetes, hogy a 16-i ülésen elhangzottak alapján és azok által ihletetten minden kar saját szakmai, oktatáspolitikai reformkövetelésekkel alkotta meg a maga MEFESZ szervezetét.

Pl. a szegedi Pedagógiai Főiskola október 18-án szintén az Aud. Max-ban tartott. Ez alkalommal nemcsak megerősítették a független, alulról építkező szervezet létrehozásának igényét, hanem tudatosan az intézményre vonatkozó programot is alkottak. A főbb programpontok:

„3. Tiltakozunk a főiskola megszüntetésének még a gondolata ellen is. Nem megszüntetni, reformálni kell a főiskolát! A 8 osztályos általános iskola teljes kiépítése nemzeti ügy! Pedagógiai Főiskola nélkül ez nem valósítható meg!

4. Nagyobb teret a gyakorlati képzésnek! Támazkodjanak a régi Állami polgári Iskolai Tanárképző Főiskola bevált módszereire! Vegyék az államvizsga tárgyai közé a vizsgatanítást!

5. Óraszámcsökkentést! Részleges fakultációt! A főtárgyként kezelt melléktárgyak anyagának sürgős csökkentését! A humán tárgyak tananyagának azonnali felülvizsgálatát!

6. Igazi történelmet és teljes irodalomtörténeti oktatást!

7. Teljes filozófiatörténetet! A Pedagógiai Főiskolán a marxizmus óraszámát csökkentsék heti 2 órára!

[...]

9. Az Oktatásügyi Minisztérium rendeletileg tegye lehetővé a 3 éves főiskolát végzettek továbbtanulását az egyetemek III. évfolyamán!

10. Gyökeres reformot a felvételek jelenlegi rendszerén!

11. Fakultatív nyelvoktatást!

12. Igazságosabb és méltányosabb ösztöndíjrendszert!

13. Vonják felelősségre a DISZ vezetőit egészen a központi vezetőségig!

14. Nem bízunk a DISZ-ben! Egyetértünk és egységesen kiállunk a MEFESZ megalakulása és szervezeti szabályzata mellett! Ezért megalakítottuk a MEFESZ főiskolai szervezetét!”²⁴

„Mint utólag kiderült – hát akkor mi nem tudtuk természetesen, csak éreztük – mindenütt megvolt a megfelelő besúgóhálózat. 16-án este már a pártbizottság mindenről tudott. Hogy itt valami oltári baj van elvtársak, itt föllázadt az egyetemi ifjúság, itt követelik a szovjet csapatok kivonását, itt választásokat követelnek, itt a Rákosiék fejét követelik és még a tanulmányi követeléseket is ráadásul. Itt valamit tenni kell. Akkor kiadták a DISZ bizottságnak, hogy azonnal üljenek le, mert úgy látszik, – így utólag mondom – hogy ahhoz nem érezték elég erősnek magukat, hogy egyszerűen szétcsapjanak köztünk és azt mondják, hogy na, ki volt az a tíz ember, kirúgni az egyetemről minimum, ne adj Isten mondjuk csak izgatásért két évre becsukni. Ezek nem voltak elég erősek. Tehát megbízták az egyetemi DISZ bizottságot, hogy vegye föl a hangadókkal, a vezetőkkel a kapcsolatot, és próbálja őket rábeszélni, hogy a DISZ-en belül maradjanak, és majd a DISZ felvállalja ezeket a problémákat.”²⁵

²⁴ Nagy István (2005): „... a fiatal szívek forradalma.” Szeged, Bába

²⁵ Kiss 2002:138, Az egyetemi és főiskolai DISZ bizottsággal való tárgyalás Október 18-án délelőtt 8-kor kezdődött meg.

A DISZ-szel való tárgyalásokon jelen volt Sipos Géza a Magyar Dolgozók Pártja szegedi Tömegszervezeti Osztályának vezetője és Kuszin Miklós a DISZ Csongrád megyei Bizottságának titkára.

„A hosszú asztalnál ott ültek a DISZ vezetők, itt meg ültünk mi. Nem mind a 18-an, de mit tudom én tízen, valahányan. Formálisan nem alakult meg a szervezet, mert ahhoz engedély kellett, de mi megalakítottunk tekintettük, és ez elég volt. Gyakorlatilag két napig azon ment a vitatkozás, hogy maradjunk-e a DISZ-en belül, tehát ne csináljuk ezt a külön szervezetet, hanem mint DISZ-tagok – mert ahányan voltunk, minden DISZ-tagok voltunk, sőt voltak köztünk DISZ vezetők is, bár csak csoportvezetők, nem felső vezetők. Szóval maradjunk a DISZ-en belül és ott követeljük ezeket a jogokat. De ennek a 18-as csapatnak talán egy vagy két ember kivételével a nagy többsége, és alapvetően jómagam, az Andris és a Totya is azt mondta, hogy szó se lehet, mi a DISZ-szel nem közösködünk, már ebből nekünk elegendő van, hazudtatok eleget, hülyéztetek eleget. Ezt most már mi végigcsináljuk.”²⁶

A MEFESZ céljai

„A szövetség célja, hogy az egyetemekről és főiskolákról kikerülő ifjúság, mely a nemzet agyát van hivatva képviselni, ne közönyös passzív tömeg, ne gyáva, gerinctelen és önző réteg legyen, hanem népéért, hazájáért, boldogabb jövőnkért harcoló bátor, lelkes sereg. Ne riadjon vissza az igaz szó kimondásától, hanem képzettségével, tudásával, tehetségével népünket, hazánkat szolgálja.” (MEFESZ SZMSZ 5.)

A MEFESZ formálisan a BTK Auditorium Maximumában 1956. október 20-án tartott nagygyűlésen alakult meg. Az október 20-i nagygyűlésen a Magyar Rádió hangfelvételt készített. Pálffy Gyulának a főiskola Pedagógiai Tanszékének közbenjárására Budapestről Garai Görgy érkezett, aki rögzítette az ülést.²⁷ Az ülésen Gönczöl Dezső pedagógiai főiskolai hallgató mondott köszöntő beszédet, Lejtényi András joghallgató ismertette a MEFESZ Szervezeti és Működési Szabályzatát, majd Kiss Tamás joghallgató a MEFESZ programját, tehát a tanulmányi és politikai követeléseket. Kiss hangsúlyozta, hogy a program, a követelések a szegedi MEFESZ programja, a kari követeléseket a kari gyűlések alkotják/alkották meg. Itt jegyzem meg, hogy e kijelentés már utalt arra, hogy az új szervezet minden elemében érvényesíteni fogja a szubszidiaritás elvét, tehát valóban alulról építkező szervezet lesz.

Az európai demokráciák több évszázados fejlődésének egyik kézzelfogható társadalomszervezési végterméke a szubszidiaritás elvének széleskörű alkalmazása. Az a gondolat, amely szerint a helyi problémákat legjobban az érintettek tudják hatékony önszerveződés révén megoldani, a nyugati demokráciákban általánosan elfogadott gyakorlattá vált. A szubszidiaritás ugyanakkor nem csak és nem elsősorban területi tagolódást, hanem a feladatok ésszerű megosztását is jelenti. Különösen érvényes ez a felsőoktatásra, ahol a hallgatókat érintő kérdések rendezésébe különböző intézményi formákban egyre bővülő hatáskörrel kerültek bevonásra a tanulók.

²⁶ Kiss 2002:140

²⁷ Kiss 2002:163; A nagygyűlés magnetofon-felvételének leírata itt: www.mefesz.hu

A demokratikus intézményrendszerek működésének, működőképességük megőrzésének alapvető eszközei az önkormányzatok. A társadalmi öngazgatás e sajátos szervezeti keretei egyaránt alkalmasak a szakmai és a politikai érdekek és értékek artikulációjára. A kérdések és a problémák felvetésének és rendezésének delegálása úgy az érintettek, mint a központi hatalom szempontjából evidens érdek.

A nagy rendszerekben mutatott életképesség és sikeres működés indokolta az önkormányzatiság kialakítását a felsőoktatási intézmények sajátos rendszerében is. Az érdek képviselése, a problémák felvetése, megoldási javaslatok kidolgozása, elfogadása és végrehajtása is olyan feladatok, amelyekkel a leginkább eredményesen a közeget sajátként kezelő diákképviselők tudnak megbirkózni.²⁸

„Érdekeinket mi ismerjük legjobban a mi feladatunk, hogy ezeket képviseljük, és ha kell, meg is védjük. Rajtunk kívül álló szervezet olyan vezetőséggel, amely nemcsak a mi képviselőinkből áll, nem tudja oly nyomatékkel védelmezni a mi érdekeinket, mint mi. Nem vagyunk kisgyerekek, akik nem tudják megállapítani, hogy mi a helyes, mi a helytelen. Tapasztalatunk az, hogy csak azt tudjuk elérni, amiért megharcoltunk, amit magunk kivívtunk.” (MEFESZ SZMSZ 2/c)

Ezek a felismerések vezettek a hallgatói önkormányzatiság bevezetésére a rendszerváltás hajnalán is. Ma már tudjuk, hogy a hallgatói mozgalom úgy 1956. október 16-án, mint 1988. október 24-én Szegedről indult. Ez utóbbi óta eltelt alig több mint tíz év tapasztalataiból világosan leszűrhető, hogy a nyugati demokráciák több évszázados „tanulóidejét” nem lehet egy évtized alatt behozni. A legutóbbi tizennyolc év alatt létrejöttek a legkülönbözőbb szakmai és intézményi alapon szerveződő diákképviselések, melyek mind az egymással, mind az általuk képviselt hallgatósággal való kapcsolatukban, szakmai munkájukban továbbfejlesztésre, hatékonyságuk növelésére szorulnak.

A mozgalmak elindulásakor elementáris igényként merült fel, hogy mivel a felsőoktatási hallgatók világát, érdekeit, céljait speciális egyediségek jellemzik, azok artikulációját és képviselését maguk a diákok végezzék. Ez a hallgatói mozgalom mindenkor indítószikrája. És ma is ez adja a hajtóerejét. Itt jegyezzük meg, hogy véleményünk szerint a felsőoktatás mindhárom alrendszerének (szakigazgatás, oktatási intézmények, hallgatói önkormányzatok) érdeke, hogy a hallgatói képviselők hatékony munkát tudjon végezni.

A MEFESZ tanulmányi követeléseai és aktualitásuk

A MEFESZ tanulmányi követeléseai a következők voltak²⁹:

- 1) Az egyetemi ifjúság káderezését az MDP 1956 augusztusában hozott értelmiségi határozatának szellemében végezzék!
- 2) A Szegedi Egyetem – mint újság – az egyetemi és főiskolai hallgatók sajtóorgánuma legyen, ez tükröződjön tartalmában és formájában!
- 3) A diákjóléti bizottságba küldendő tagot a kari gyűlések válasszák!

²⁸ Itt mondok köszönetet Benked László, Csirke Balázs, Hamvas László, Kádár Péter, Kátai Gábor, Kucsera Tamás és Ocsovai Tamás egykori HÖK-vezetőknek a hallgatói önkormányzatiság és a szubszidiaritás témájában folytatott igen tanulságos beszélgetésekért, melyeket 1999 és 2006 között több alkalommal folytattunk. Gondolataik segítettek megérteni a rendszerváltás utáni magyar hallgatói mozgalom e fontos alapeszményét.

²⁹ Kiss 2002, 116-117

- 4) Követeljük a szabad elvi viták rendezésének jogát!
- 5) Túlterhelések megszüntetése:
 - a) A nőhallgatók számára töröljék el a honvédelmi oktatást! A férfighallgatók óraszámát heti két órára csökkentsék!
 - b) A nem szaktárgyakból megfelelt-nem megfelelt értékelés legyen! Kevesebb kötelező órát, több speciálkollégiumot!
- 6)
 - a) Szálló- és lakásügyben lakásügyi bizottságot hozunk létre, mely megállapítja a lakások maximális bérét.
 - b) A szálló igazgatójának kinevezésénél az ifjúság képviselőjének vétőjoga legyen!
 - c) A felszabaduló középületekből az igények szerint diákszállókat hozzanak létre!
- 7)
 - a) Külföldi utazások szervezése keletre és nyugatra!
 - b) 50%-os utazási kedvezményt követelünk belföldi utazásokra!
- 8) Általános jegykedvezményt követelünk minden kulturális rendezvény minden előadására!
- 9) A zenei szakiskola főiskolai jellegének elismerését követeljük, a hallgatók számára rendes, egyetemistákat megillető jogokat követelünk!
- 10) A védőnőképző főiskolai jellegének elismertetése és a hallgatók számára rendes főiskolásokat megillető jogokat!
- 11) Legyen egyetemi autonómia!

A mai hallgatók életében (noha jelentős változások történtek a MEFESZ színpadra lépése óta eltelt ötven év alatt) e követelések egyike-másika ma is aktuális jelentést hordozhat. A Szegedi Egyetem ma is az egyetem (vezetésének) lapja professzionális körülményekkel és professzionális stábbal, melyben helyet kapnak fiatalok és egyetemisták is, mégsem egy klasszikus értelemben vett diáklap, hanem az egyetem-marketing eszközeként pozícionált sajtótermék. A szabad elvi viták rendezésének joga láthatólag megilleti az egyetemi polgárokat, azonban a mai felnőtt világ gyakorlatilag kitiltotta az egyetemekről a közéleti vitákat, azzal a céllal, hogy távol tartsák az oktatási intézményt a politika sodrásától. Az egyetemeken ma létező képzési rendszer tulajdonképpen alapja a felsőoktatási életút szabad választása, azonban még ma sem valósult meg az, hogy a nem szaktárgyakból megfelelt-nem megfelelt értékelés legyen. A kreditrendszer ellenére a tanrendek általában kötöttek, a speciálkollégiumok száma kevés, az órák nagy része kötelező a mai magyar felsőoktatásban. A mai kollégiumok vezetőinek kinevezését a hallgatói önkormányzatok véleményezik, de nem rendelkeznek vétőjoggal. Magyarország kapitalista útra térése eltörölte a diákság speciális helyzetéből adódó kulturális kedvezményeket. A többi követelés megvalósulhatnak tekinthető. Szeretnénk itt hangsúlyozni, hogy a zenei szakiskola (Szegedi Zeneművészeti Konzervatórium) 2003-ban lett Kar az egyetemen, tehát e követelésre (noha megvalósult), mintegy negyven évet kellett várni.

A magyar hallgatói mozgalom bölcsője

A dokumentumok elemzése után a szegedi felsőoktatási hallgatók által 1956. október 16-án létrehozott Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetségével, mint hallgatói érdekképviseleti szervezettel kapcsolatosan a következő értékelő megállapítások tehetők:

Az önálló egyetemi ifjúsági szervezet ötlete szegedi egyetemistákban (Kiss Tamás, Lejtényi András) született meg. A szervezet nem a hatalom kezdeményezésére jött létre.

A szervezők célja kezdetben (október elejétől 16-áig) alulról építkező ifjúsági érdekvédelmi szervezet létrehozása volt, melyben a felsőoktatási diákságot érintő tanulmányi és szociális kérdések megoldását látták. A szövetség összetartó erejét a hallgatói szolidaritás eszméjében látták. A célok között megjelent már ekkor is nagyobb szabású, a tanulmányi és szociális követeléseken túlmenő kérdés is, például a szabad elvi viták rendezése jogának megteremtése.

„A MEFESZ tagjának jogában áll számítani a szövetség szolidaritására és támogatására jogos és indokolt esetben. A MEFESZ egyik fő feladata, hogy a legmesszebbmenőkig védelmezze a hallgatóság érdekeit. A szövetséget az egyes tagok összessége alkotja, tehát minden olyan ügyben, mely a szövetség érdekeit, tekintélyét érinti, a tag számíthasson a szolidaritásra. Enélkül az egyes tagok nem mernének olyan javaslattal, határozati vagy követelési indítvánnyal előjönni, mely esetleg az állami vagy pártvezetőség felé irányulna, mint például most is volt az orosz nyelv. Természetesen a MEFESZ nem áll ki olyan esetekben senki mellett sem, ha az illető a törvényekbe, erkölcsökbe, vagy az esetleges egyéb jogszabályokba ütköző cselekményt hajtana végre.” (MEFESZ SZMSZ II. fejezet 5.)

„A MEFESZ-t azért hoztuk létre, hogy az egyetemi és főiskolai hallgatók érdekeit védelmezzük. Minden MEFESZ tagnak a józan ész szavára hallgatva arra kell törekedni, hogy ezeket az érdekeket, melyek az ő érdekei is, védelmezze. nem tévesszük szem elől, hogy mindnyájan egyért vagyunk, egy pedig mindenkiért.” (MEFESZ SZMSZ II. fejezet 6.)

A MEFESZ, mint szervezet a közvetlen demokrácia elvei alapján jött létre. A Szervezeti és Működési Szabályzatban biztosították a tagok teljes gondolat, vélemény és döntési szabadságát. Az egyszemélyi vezetést, illetve „a vezetésnek a tömegektől való elszakadását” alapszabályi szinten is kizárták.

„A MEFESZ működésében független szabad szervezet. [...] A MEFESZ működésének alapelve a demokratizmus, a legszélesebb térre kiterjedően. Ennek értelmében, valamint az egyszemélyi vezetés elkerülése végett határozatainkat csakis úgy hozhatjuk, hogy azt a tagság többsége elfogadja. A felülről jövő utasítgatások káros rendszerének elkerülése végett kizárólag a tagság hozhat határozatot.” (MEFESZ SZMSZ I. fejezet 2.a)

„A MEFESZ az egyetemi és főiskolai hallgatók szervezete. Minden hallgatónak, illetve a MEFESZ minden tagjának tanácskozási jogot kell adni, biztosítani, miáltal a közvetlen demokrácia elvét biztosítjuk. Ugyanez vonatkozik a szavazati jogra is. Elég baj volt eddig azzal, hogy a tagok nem merték kifejezni véleményüket. Helyesnek tekinthető tehát az az álláspont, hogy legyen egy olyan nyilvános fórumunk, ahol mindenki szabadon, minden megtorlás vagy esetleges hátrány nélkül elmondhassa véleményét.” (MEFESZ SZMSZ II. fejezet 3.)

„Ha egy álláspont a vita folyamán alulmarad, ez nyilvánvalóan azért következik be, mert az nem helyes. Ami helyes, mindnyájunk érdeke. Ami mindnyájunk érdeke, annak kivívásáért harcolni kötelező. A mi megbízottjaink ne vezetők legyenek a szó

rosszabb értelmében, hanem az ifjúság akaratának hű és pontos végrehajtói. A felülről jövő utasítgatások rendszere elméletileg hibás, gyakorlatilag helytelen.” (MEFESZ SZMSZ II. fejezet 7.)

Október 16-án a szervezet megalakításának szándéka és a tanulmányi és szociális követelések elhangzása mellett az egész magyar társadalmat, tehát ország sorsát érintő politikai követeléseket is megfogalmaztak. (És október 20-án a Magyar Rádió magnetofonja előtt ismét.)

Október 17-i Diáktestvéreink! című felhívás az országos léptékű egyetemi ifjúsági mozgalom (hallgatói önkormányzat) létrehívását tartalmazta.

„Szövetség jellege, feladata: a MEFESZ az egyetemi és főiskolai hallgatók széles tömegeinek szervezete, mely magában foglalja a felsőoktatásban részesülő fiatalok összességét.” (MEFESZ SZMSZ I. fejezet 1.)

A szegedi hallgatók kezdeményezésének, a MEFESZ október 16-i szerepvállalása után, a magyar társadalomnak a felsőoktatási témák felmutatásában, az ifjúság problémái felé való figyelem megjelenítésében, és a közélet tematizálásában elévülhetetlen szerepe volt. A MEFESZ október 20-i Nagygyűlése után (politikai követeléseit és küldötteinél tevékenysége által) az országos politikában fejtett ki óriási hatást. Azt mondhatjuk tehát, hogy a MEFESZ a forradalom katalizátora volt.

Irodalom

- 1) BERTÉNYI IVÁN – GYAPAY GÁBOR (1992): *Magyarország rövid története*. Bp., Maecenas
- 2) Kiss Tamás és társainak pere. Szegedi Megyei Bíróság Büntetőperes iratai. CSML B. 1249/1957 169
- 3) KISS TAMÁS (2002): *Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége – 1956, Szeged*. [szerk. Jancsák Csaba] Szeged, Belvedere, 2002
- 4) KOZMA TAMÁS (2005): *Ki az egyetem?* Bp., ÚM
- 5) KOZMA TAMÁS (2006): *Az összehasonlító neveléstudomány alapjai*. Bp., ÚM
- 6) LADÁNYI ANDOR (1986): *Felsőoktatási politika 1949-1958*. Bp., Kossuth
- 7) „Ötvenhatnak az a megismételhetetlen hangulata” – beszélgetés Kiss Tamás szegedi diákvezérrel. (Döbör András – Jancsák Csaba) Belvedere Meridionale, 2000/5-6
- 8) NAGY ISTVÁN (2005): „... a fiatal szívek forradalma.” Szeged, Bába
- 9) PALOVECZ JÁNOS (1981): *Magyar felsőoktatás helyzete* Bp. OKI
- 10) PÉTER LÁSZLÓ (2006): *1956 előtt, alatt, után*. Szeged: Belvedere
- 11) PUKÁNSZKY BÉLA – NÉMETH ANDRÁS (1996): *Neveléstörténet*. Bp., NK (12.2. Az „ötvenes évek”) http://www.mefesz.hu/mefesz.php?oldal=korkep&nev=1956_kepzes_letoltés: 2006.12.20. 17.30
- 12) ROMSICS IGNÁC: *Magyarország története a XX. században*. Bp., Osiris
- 13) „Soha, sosem az Én került az előtérbe, hanem mindig a Mi” – interjú Kiss Tamással In: Kiss Tamás: *Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége – 1956, Szeged*. [Jegyz. Jancsák Csaba] Szeged, Belvedere, 2002
- 14) SZABÓ MÁTÉ (1998): *Társadalmi mozgalmak és politikai tiltakozás*. Bp., Villányi úti könyvek
- 15) A Szegedi Tudományegyetem múltja és jelene (1999). Szeged, SZTE

- 16) SZÖGI LÁSZLÓ [szerk] (2003): *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Története*. Bp, ELTE
- 17) TÓTH TAMÁS: A napóleoni egyetemről a humboldti egyetemig. In: *Az európai egyetem funkcióváltozásai : Felsőoktatástörténeti tanulmányok*. Bp., PH, 2001 <http://www.fil.hu/tudrend/Tt/egy-kot/toth2.htm> letöltés: 2006.10.15. 16.30
- 18) ZINNECKER J.: Fiatalok a társadalmi osztályok terében. Új gondolatok egy régi témához. In: *Civilizációs korszakváltás és ifjúság*. [szerk. Gábor Kálmán] Szeged, Szociológiai Műhely, 1993